

**ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

**Πρόταση Αποκατάστασης Ι. Μονής Αγίων Φανέντων,
Σάμη Κεφαλληνίας**

ΑΘΗΝΑ 2013

I. Μονή Αγίων Φανέντων, Σάμη

1. Εισαγωγή

Η Ι.Μ. Αγίων Φανέντων, επί αιώνες αποτελούσε το σημαντικότερο θρησκευτικό και πνευματικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής. Ευρίσκεται στην κορυφή ενός κατάφυτου λόφου, 4,7 περίπου χλμ. μακριά από το λιμάνι της Σάμης, και είναι κτισμένη επάνω στα τείχη της μίας εκ των δύο ακροπόλεων της αρχαίας Σάμης. Σε απόσταση 150 μ. από την Μονή υπάρχει το παρεκκλήσιο του Αγίου Νικόλαου, στην αψίδα του οποίου διασώζεται ένα σπάνιο σύνολο τοιχογραφιών της ύστερης ενετικής περιόδου (17^{ος} αι.).

Η Μονή και το παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου επλήγησαν σοβαρά από τους σεισμούς του 1953. Στην συνέχεια, οι προσεισμικοί ναοί εγκαταλείφθηκαν και ένας νέος ναός του Αγίου Νικόλαου ανεγέρθηκε βορείως του παλαιού καθολικού. Στον ναό αυτό τιμώνται μέχρι σήμερα οι Άγιοι Φανέντες και ο Άγιος Νικόλαος.

Εικ. 1. Αεροφωτογραφία λόφου Αγίων Φανέντων. Στον χάρτη σημειώνεται η θέση της Ι.Μ. Αγίων Φανέντων, του παρεκκλησίου του Αγίου Νικόλαου καθώς και της σύγχρονης Σάμης.

Παρά την καταστροφή, η Μονή των Αγίων Φανέντων, η οποία είναι κηρυγμένη μνημείο από το 1925 (ΠΔ 18-2-1925, ΦΕΚ 61/Α/12-3-1925), παρουσιάζει εξαιρετικό ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Στον χώρο της Μονής ευδιάκριτα είναι τα ίχνη της ανθρώπινης δραστηριότητας από την αρχαιότητα μέχρι τις ημέρες μας, ενώ τα αρχαία κλασσικά τείχη, το καθολικό των Αγίων Φανέντων με τα αναγεννησιακά χαρακτηριστικά του, καθώς και το σπάνιο σύνολο τοιχογραφιών του Αγίου Νικόλαου αποτελούν ένα αξιόλογο μνημειακό σύνολο, το οποίο χρήζει προστασίας και ανάδειξης.

2. Η Ι. Μονή των Αγίων Φανέντων

Η Μονή ήταν αφιερωμένη στον Άγιο Θεόδωρο, Γρηγόριο και Λέοντα, τα λείψανα των οποίων σύμφωνα με την παράδοση ευρέθησαν (ή “εφάνησαν”) σε κοντινό σπήλαιο, γι’ αυτό και ονομάσθηκαν Άγιοι Φανέντες. Η μνήμη των Αγίων Φανέντων τιμάται μέχρι σήμερα την Κυριακή των Αγίων Πάντων. Πάντως, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η επωνυμία της Μονής να σχετίζεται με τον γνωστό φιλόσοφο Επιφάνη (2^{ος} αι. μ.Χ.), ο οποίος σύμφωνα με τον Κλήμεντα Αλεξανδρείας «*θεός ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας τετίμῃται*».

Δεν είναι γνωστό πότε ιδρύθηκε η Μονή, έχουμε όμως ασφαλείς μαρτυρίες για την ύπαρξή της από το Πρακτικό της Λατινικής Επισκοπής Κεφαλληνίας του έτους 1264, ενώ κατά πάσα πιθανότητα ήταν αρκετά παλαιότερη. Το **καθολικό της Μονής**, στην σωζόμενη μορφή του, χρονολογείται το 1633 και ακολουθεί αναγεννησιακά αρχιτεκτονικά πρότυπα. Ακολουθεί τον διαδεδομένο στα Επτάνησα τύπο της μονόκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με αψίδα στα ανατολικά. Στις μακρές πλευρές η είσοδος πλαισιώνεται από δύο τοξωτά παράθυρα, ενώ ένα μικρότερο παράθυρο στα ανατολικά χρησίμευε για τον φωτισμό του Ιερού.

Εικ. 2. Καθολικό Μονής – Νότιος όψη

Το συγκρότημα περιελάμβανε επίσης *οχυρωματικό πύργο*, ο οποίος εδράζεται επάνω στις κατώτερες στρώσεις δόμων αρχαίου πύργου, πτέρυγα κελιών, βιβλιοθήκη και βοηθητικά κτήρια.

Επί αιώνες η Μονή αποτελούσε το εκπαιδευτικό και θρησκευτικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής, ενώ διέθετε αξιοσημείωτη οικονομική ευμάρεια. Είναι μάλιστα πολύ πιθανόν ο Ενετός ναύαρχος S. Venier να αφιέρωσε στην Μονή των Αγίων Φανέντων εικόνα της Παναγίας, μετά την νικηφόρο έκβαση της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (1571). Σταδιακά, όμως, η Μονή παρήκμασε και το 1805, λόγω της Βρετανικής εκκλησιαστικής πολιτικής στα Ιόνια, καταργήθηκε. Το 1901 κτίσματα της Μονής ανακαινίσθηκαν με δαπάνη του Βαλλιανείου Κληροδοτήματος, όμως ο καταστρεπτικός σεισμός του 1953 προκάλεσε σε αυτά εκτεταμένες καταστροφές.

Εικ. 3. Καθολικό Μονής – Εντοιχισμένη πλάκα επάνω από την θύρα του Ν. τοίχου με τον σταυρό των Ιπποτών της Μάλτας και χρονολογία 1633.

3. Υπάρχουσα κατάσταση

Το σύνολο των κτηρίων της Μονής ευρίσκεται σε ερειπιώδη κατάσταση. Από το καθολικό της Μονής σώζεται μέχρι το ύψος της στέγης μεγάλο τμήμα του βόρειου τοίχου, καθώς και το κατώτερο τμήμα των τριών άλλων τοίχων. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το δάπεδο του ναού, το οποίο διατηρείται σε καλή κατάσταση.

Πρόσφατα πραγματοποιήθηκαν εργασίες στερέωσης των ερειπίων και τοποθετήθηκαν ξύλινα υποστηρίγματα, τα οποία ούτε επαρκή προστασία του μνημείου προσφέρουν, ούτε αναδεικνύουν τις αισθητικές του αξίες.

Τέλος, σε καλή σχετικά κατάσταση σώζεται μέρος του περιβόλου της Μονής, ο οποίος ενσωματώνει τμήματα των τειχών της κλασικής ακρόπολης.

Εικ. 4. Καθολικό Μονής – Δυτική και Νότια όψη.

Εικ. 5. Καθολικό Μονής – Βόρεια και Δυτική όψη. Διακρίνεται, επίσης, υποστυλωμένη η εσωτερική πλευρά του Νοτίου τοίχου, καθώς και η μετασεισμική εκκλησία του Αγίου Νικολάου.

Εικ. 6. Καθολικό – εσωτερικό (άποψη από Δ.).

Εικ. 7. Λεπτομέρεια του δαπέδου.

Εικ. 8. Βάση αρχαίου πύργου, επάνω στον οποίον εδραζόταν μεσαιωνικός πύργος, στο εσωτερικό της Μονής. Δεξιά διακρίνεται ο ναός των Αγίων Φανέντων.

Εικ. 9. Διακρίνονται τμήματα των κλασικών τειχών ενσωματωμένα στον περίβολο της Μονής.

Εικ. 10. Άποψη του εξωτερικού περιβόλου της Μονής, ο οποίος εδράζεται στα αρχαία τείχη.

4. Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου

Σε απόσταση 150 μ. από την Ι. Μονή των Αγίων Φανέντων σώζονται τα ερείπια του παρεκκλησίου του Αγίου Νικόλαου, το οποίο ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με την Μονή. Η ύπαρξη, μάλιστα, τάφων και θολωτής κατασκευής, ενδεχομένως οστεοφυλακίου, πλησίον του ναού υποστηρίζουν την χρήση του ως κοιμητηριακού.

Ο μικρών διαστάσεων ναός ακολουθεί τον τύπο της μονόκλιτης βασιλικής με ξύλινη στέγη. Στην αψίδα του Ι. Βήματος σώζεται αξιόλογο σύνολο τοιχογραφιών, το οποίο είναι σημαντικό για την μελέτη της εξέλιξης της τέχνης της νωπογραφίας (fresco) στα Επτάνησα κατά την Ενετική περίοδο. Στην Κεφαλονιά ελάχιστα αντίστοιχα εικονογραφικά σύνολα έχουν διασωθεί.

Κατά τους σεισμούς του 1953 καταστράφηκε η Νότια και η Δυτικά πλευρά του ναού, διασώθηκαν όμως οι άλλες δύο σε μεγάλο ύψος. Τα υφιστάμενα μέτρα προστασίας (τοπικές στερεωτικές εργασίες λιθοδομής και τοιχογραφιών, στέγαστρο) κρίνονται ανεπαρκή για την αποτελεσματική προστασία του μνημείου, λαμβάνοντας υπ' όψιν την ιδιαιτέρως επιβαρυνμένη κατάσταση του μνημείου, την υψηλή σεισμικότητα της περιοχής και την ανεπάρκεια του στεγάστρου να προστατεύσει έστω και στοιχειωδώς τις τοιχογραφίες.

Εικ. 11. Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου – Βόρειος τοίχος και ανγίδα Ι. Βήματος.

Εικ 12. Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου – Κόγχη Ι. Βήματος.

Εικ. 13. Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου – Άποψη από Ανατολικά.

5. Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Αντζουλάτος, Γ.Φ. 1994. Το Μοναστήρι των Αγίων Φανέντων στην Κεφαλονιά κατά τις μαρτυρίες περιηγητών του ΙΘ' αιώνα, *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 6: 279-291.
- Ρηγάκου, Δ. 1996. Η Μονή των Αγίων Φανέντων Σάμης και οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Νικολάου, στο Γ.Ν. Μοσχόπουλος (επιμ.) *Κεφαλονιά, Ένα Μεγάλο Μουσείο* (τομ. 3). Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.
- Τσιτσέλης, Η. 1960. *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*: 374-376. Αθήνα: Τύποις Μηνά Μυρτίδη.

Δρ. Κωνσταντίνος Κουτσαδέλης,
Αρχαιολόγος